

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

انجمن آثار و مفاخر فرهنگی

مرکز بین المللی گفتگوی تمدن‌ها

دانشگاه تهران

سلسله انتشارات

همایش بین المللی قرطبه و اصفهان
دو مکتب فلسفه اسلامی در شرق و غرب
اصفهان ۷-۹ اردیبهشت ماه ۱۳۸۱

(۲۶)

زیر نظر و اشراف
دکتر مهدی محقق

رئیس هیأت مدیره انجمن آثار و مفاخر فرهنگی
مدیر مؤسسه مطالعات اسلامی دانشگاه تهران - دانشگاه مک گیل

تهران ۱۳۸۴

شرح الإشارات والتبہات

امام فخرالدین محمد بن عمر رازی

(۵۴۴-۶۰۶ھ ق. ۰)

جلد اول

منطق

مقدمہ و تصحیح

دکتر علی رضا نجف زاده

تہران ۱۳۸۴

سلسله انتشارات انجمن آثار و مفاخر فرهنگی
شماره ۳۲۴

فخر رازی، محمدبن عمر، ۹۵۵۴-۶۰۶ق.
شرح الاشارات و التنبیهات [ابن سینا] / فخرالدین محمدبن عمر رازی؛ مقدمه و تحقیق علی رضا
نجف زاده. -- تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۸۳
ج ۲.

ISBN 964-7874-76-6 (ج ۱)

ISBN 964-7874-77-4 (ج ۲)

عربی.
فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
مندرجات: ج ۱ منطق. -- ج ۲ فلسفه (طبیعیات - الهیات) و عرفان.
۱. ابن سینا، حسین بن عبدالله، ۳۷۰-۴۲۸ق. -- الاشارات و التنبیهات -- نقد و تفسیر
۲. فلسفه اسلامی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴ الف. ابن سینا، حسین بن عبدالله، ۳۷۰-۴۲۸ق،
الاشارات و التنبیهات. شرح. ب. نجف زاده، علی رضا، ۱۳۳۹ -، محقق. ج. انجمن آثار و
مفاخر فرهنگی. د. عنوان. ه. عنوان: الاشارات و التنبیهات. شرح.
ش ۳ ف / BBR ۴۱۵ / ۱۸۹/۱
۱۳۸۳
کتابخانه ملی ایران
۳۴۹۳۵-۸۳

انجمن آثار و مفاخر فرهنگی

شرح الاشارات و التنبیهات (ج ۱)
امام فخرالدین محمدبن عمر رازی
مقدمه و تصحیح: دکتر علی رضا نجف زاده
مدیر اجرایی انتشارات همایش: فاطمه بستان شیرین
چاپ اول، ۱۳۸۴ □ شمارگان ۱۰۰۰ نسخه
چاپ: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران
حق چاپ برای انجمن آثار و مفاخر فرهنگی محفوظ است

دفتر مرکزی: تهران - خیابان ولی عصر - پل امیربهادر - خیابان سرگردبشیری (بوعلی) - شماره ۱۰۰
تلفن: ۳-۵۵۳۷۴۵۳۱، دورنویس: ۵۵۳۷۴۵۳۰
دفتر فروش: خیابان انقلاب بین خیابان ابوریحان و خیابان دانشگاه - ساختمان فروردین - شماره ۱۳۰۴،
طبقه چهارم - شماره ۱۴؛ تلفن: ۶۶۴۰۹۱۰۱
شابک: ۹۶۴-۷۸۷۴-۷۶-۶ ISBN : 964-7874-76-6
قیمت: ۴۶۰۰ تومان

سلسله انتشارات

همایش بین‌المللی قرطبه و اصفهان

- ۱- علاقة التجريد، (شرح تجريد الاعتقاد نصیرالدین طوسی) میرمحمد اشرف علوی عاملی از نواده‌های میرسید احمد علوی (جلد ۱)، به اهتمام حامد ناجی اصفهانی
- ۲- علاقة التجريد، (شرح تجريد الاعتقاد نصیرالدین طوسی) میرمحمد اشرف علوی عاملی از نواده‌های میرسید احمد علوی (جلد ۲)، به اهتمام حامد ناجی اصفهانی
- ۳- الزّاح القّراح، حاج ملّا هادی سبزواری، به اهتمام مجید هادی‌زاده
- ۴- امرات الازمان، ملّا محمد زمان از شاگردان مکتب میرداماد، به اهتمام دکتر مهدی دهباشی
- ۵- رسائل ملّا ادهم عزلتی خلخالی، مشتمل بر چهارده کتاب و رساله (جلد ۱)، به اهتمام استاد عبدالله نورانی
- ۶- مصنّفات میرداماد، مشتمل بر بیست کتاب و رساله، به اهتمام استاد عبدالله نورانی
- ۷- شرح فصوص الحکمة، سید اسماعیل حسینی شنب‌غازانی، به اهتمام علی اوجبی
- ۸- ترجمه رساله السعدیه، سلطان حسین واعظ استرآبادی، به اهتمام علی اوجبی
- ۹- هدیه الخیر، بهاء‌الدوله نوریخس، تصحیح و تحقیق سید محمد عمادی حائری
- ۱۰- رساله در برخی از مسائل الهی عام، سید محمد کاظم عصّار تهرانی، به

اهتمام منوچهر صدوقی سها

۱۱- ذخیره الآخرة، علی بن محمد بن عبدالصمد تمیمی سبزواری، تصحیح سید

محمد عمادی حائری

۱۲- شرح کتاب نجات ابن سینا، از فخرالدین اسفراینی، به اهتمام دکتر حامد

ناجی اصفهانی

۱۳- دُرّ ثمین، سید محمدباقرین ابوالفتح شهرستانی موسوی، به اهتمام علی

اوجیبی

۱۴- الرسالة الشرفیة فی تقاسیم العلوم الیقینیة، ابوعلی حسن سلماسی، مقدمه و

تصحیح حمیده نورانی نژاد و محمد کریمی زنجانی اصل.

۱۵- تنقیح الأبحاث للملل الثلاث ابن کمونه، به اهتمام محمد کریمی زنجانی

اصل.

۱۶- شرح فصوص الحکم، کمال الدین عبدالرزاق کاشانی، به اهتمام مجید

هادی زاده

۱۷- دیوان اشعار منسوب به حضرت امیرالمؤمنین علی علیه السلام، با ترجمه

منظوم از مولانا شوقی، مقدمه، تصحیح و تعلیق دکتر سیده مریم روضاتیان

۱۸- الشفاء (الالهیات) و تعلیقات صدرالمتألهین علیها، و عون اخوان الصفاء

علی فهم کتاب الشفاء، بهاءالدین محمد الاصبهانی، تحقیق و تقدیم و تعلیق دکتر حامد

ناجی اصفهانی

۱۹- قصیده عشقیّه، از سید قطب الدین محمد نیری شیرازی، مقدمه، ترجمه،

تصحیح و تعلیق محمدرضا ذاکر عباسعلی

۲۰- داروهای قلبی، اثر حکیم محمدباقر موسوی، تصحیح و تحقیق سید حسین

رضوی برقی

۲۱- هادی المضلین، منسوب به حاج ملا هادی سبزواری، تصحیح و تحقیق علی

اوجیبی

۲۲- مجموعه مقالات همایش بین‌المللی قرطبه و اصفهان، زیر نظر و اشراف

دکتر سیدعلی اصغر میرباقری فرد، با همکاری فاطمه بستان شیرین

۲۳- علوم محضه از آغاز تا تأسیس دارالفنون، گرد آورنده دکتر مهدی محقق

۲۴- نبراس الهدی، تألیف حکیم متأله حاج ملا هادی سبزواری، تصحیح و مقدمه

دکتر سید صدرالدین طاهری

۲۵- حکمة العین نجم الدین دبیران کاتبی قزوینی، تصحیح و پیشگفتار از دکتر

عباس صدری

۲۶- شرح الإشارات و التنبیحات، امام فخرالدین محمدبن عمر رازی، (جلد ۱)،

مقدمه و تصحیح دکتر علی‌رضا نجف‌زاده

۲۷- شرح الإشارات و التنبیحات، امام فخرالدین محمدبن عمر رازی، (جلد ۲)،

مقدمه و تصحیح دکتر علی‌رضا نجف‌زاده

فهرست مطالب مقدمه

صفحه	عنوان
نوزده	پیشگفتار دکتر مهدی محقق.....
۱	مقدمه مصحح.....
۲	اهمیت و ویژگیهای کتاب «اشارات» در میان آثار ابن سینا.....
۵	ابن سینا و منطق ارسطویی.....
۱۱	«شرح اشارات» امام فخر رازی.....
۱۳	نقد و بررسی انتقادهای فخر رازی بر بخش منطق «اشارات».....
۱۵	دلالت التزام در علوم اعتبار ندارد.....
۱۷	نقد فخر رازی از تعریف عرض ذاتی.....
۱۹	تعریف ابن سینا از فصل مانع اغیار نیست.....
۲۱	تعریف ابن سینا از حدّ جامع همهٔ افراد نیست.....
۲۴	قضایایی که محمول آنها اسم مشتق است نیازمند رابطه نیستند.....
۲۶	اعتراض فخر رازی بر موجه بودن قضیهٔ معدوله و صدق قضیهٔ سالبه بدون ثبوت موضوع.....
۲۸	عدم شرطیت همه وحدات هشتگانه در تحقق تناقض.....
۳۰	به عقیده فخر رازی به تعریف عکس مستوی باید لفظ «کلیت» افزوده شود.....
۳۱	عکس نداشتن قضیهٔ سالبه مطلقه کلیه.....
۳۲	انتقاد از تعریف قیاس اقترانی.....
۳۷	معرفی نسخه‌های خطی «شرح اشارات».....
۳۹	روش تصحیح کتاب.....
۴۱	فهرست ماخذ.....

فهرست مطالب كتاب شرح الإشارات والتنبيهات
للإمام فخر الدين الرازى
القسم الأول فى علم المنطق

الموضوع	الصفحة
مقدمة الشارح	١
مقدمة الشيخ الرئيس	٣
النهج الأول: فى عرض المنطق	
الفصل الأول: فى تعريف المنطق و بيان معنى الفكر	٧
فى التصور والتصديق	١١
فى أقسام التصديق	١٢
فى أن الانتقال من المبادئ لا يخلو من ترتيب فى المواد وهىئة	١٥
فى رسم المنطق	١٦
الفصل الثانى: فى احتياج كلّ تحقيق إلى تعرّف المفردات	١٩
الفصل الثالث: فى لزوم رعاية المنطقى جانب اللفظ	٢١

الموضوع	الصفحه
الفصل الرابع: فى الموصل إلى التصوّر و الموصل إلى التصديق المطلوب	٢٣
فى أنّ الشئ قد يجهل من طريق التصوّر	٢٥
فى أنّ الشئ قد يجهل من طريق التصديق	٢٦
فى أنّ الشئ الموصل إلى التصوّر يسمّى قولاً شارحاً، فمنه حدّ و منه رسم	٢٧
فى أنّ الشئ الموصل إلى التصديق المطلوب يسمّى حجّة، فمنه قياس و منه استقراء	٢٨
لا سبيل إلى درك مطلوب مجهول إلاّ بالعلم بمقدّمات سابقة و تأليفها	٢٩
الفصل الخامس: فى لزوم معرفة مبادئ القول الشّارح و مقدّمات الحجّة و كينيّة تأليفها.	٣٠
الفصل السادس: فى أقسام دلالة اللفظ على المعنى و هى: المطابقة و التضمّن و الالتزام	٣٢
الفصل السابع: فى المحمول	٣٤
الفصل الثامن: فى اللفظ المفرد و المركّب	٣٦
الفصل التاسع: فى اللفظ الكلّى و الجزئى	٤٢
الفصل العاشر: فى الذاتى و العرضى اللازم و المفارق	٤٥
الفصل الحادى عشر: فى الذاتى المقوّم	٥١
فى زيادة الوجود على الماهيّة	٥٣
فى اشتراك مفهوم الوجود	٥٦
العلم بتمام حقيقة الشئ لا يحصل إلاّ عند العلم بذاتيّاته	٥٧
الفصل الثانى عشر: فى العرضى اللازم الغير المقوّم	٦٤
الفصل الثالث عشر: فى العرضى الغير اللازم	٧٤
الفصل الرابع عشر: ما ليس بمقوّم يسمّى عرضياً و قد يسمّى عرضاً	٧٥

الموضوع	الصفحة
الفصل الخامس عشر: فى الذّاتى بمعنى آخر	٧٥
فى أنّ الذّاتى فى كتاب البرهان يطلق على ما يعمّ الذاتى والعرضى و بيان رسمه	٧٧
الفصل السادس عشر: فى المقول فى جواب ما هو و التفرقة بينه و بين الذّاتى	٨١
الفصل السابع عشر: فى أصناف المقول فى جواب ما هو و هى ثلاثة: الحدّ و الجنس و التّوع	
.....	٨٣

النّهج الثّانى: فى الألفاظ الخمسة المفردة و الحدّ و الرّسم

الفصل الأوّل: فى الجنس و التّوع	٩٣
الفصل الثّانى: فى ترتيب الأجناس و الأنواع	٩٦
الفصل الثّالث: فى الفصل	٩٧
الفصل الرّابع: فى الخاصّة و العرض العامّ	١٠٢
الفصل الخامس: فى أنّ هذه الخمسة و هى الجنس و التّوع و الفصل و الخاصّة و العرض العامّ	
تشترك فى أنّها تحمل على الجزئيات الواقعة تحتها	١٠٤
الفصل السادس: فى رسوم هذه الخمسة	١٠٤
الفصل السابع: فى تعريف الحدّ و أقسامه	١٠٥
الفصل الثّامن: فى أنّ الوجازة و الإطناب لا يمكن فى الحدّ	١١٤
الفصل التّاسع: فى تعريف الرّسم و أقسامه	١١٧
الفصل العاشر: فى أصناف من الخطاء تعرض فى تعريف الأشياء بالحدّ و الرّسم	١١٨
الفصل الحادى عشر: فى بطلان أخذ أحد المتضايقين فى تعريف الآخر	١٢٥

النّهج الثّالث: فى التّركيب الخبرى

الفصل الأوّل: فى أصناف القضايا و هى ثلاثة: حملية و شرطية متّصلة و منفصلة	١٢٩
--	-----

الموضوع	الصفحه
الفصل الثانی: فی الإیجاب و السلب	۱۳۳
فی الإیجاب الحملی و سلبه و أنه لیس من شرط الموضوع أن یكون موجوداً فی الأعیان و ایضا لیس من شرط الحكم أن یكون دائماً أو موقتماً أو مقیداً	۱۳۳
فی الإیجاب و السلب المتصل و أن الاعتبار فیهما بثبوت اللزوم و عدمه	۱۳۵
فی الإیجاب و السلب المنفصل و أن الاعتبار فیهما بثبوت العناد و سلبه	۱۳۶
الفصل الثالث: فی الخصوص و الإهمال و الحصر	۱۳۷
فی أن الألف و اللام فی لغة العرب و إن كان قد یدلّ علی العموم فإنه قد یدلّ به علی تعریف الماهیة و قد یدلّ به علی الشخص المعین	۱۴۱
الفصل الرابع: فی أن القضية المهلمة فی قوة الجزئية	۱۴۲
الفصل الخامس: فی حصر الشرطیات و إهمالها	۱۴۴
الفصل السادس: فی أن الشرطیات یرکب من الحملیات و تنحلّ إليها	۱۴۹
الفصل السابع: فی العدول و التحصیل	۱۵۰
فی الفرق بین القضية السالبة و المعدولة	۱۵۵
الفصل الثامن: فی أقسام القضايا الشرطية	۱۶۰
الفصل التاسع: فی الألفاظ و الهیئات التي تلحق القضايا و تجعل لها أحكاماً خاصة فی الحصر و غیره	۱۷۲
الفصل العاشر: فی شروط القضايا التي یجب رعايتها و هی ستة	۱۷۵

النهج الرابع: فی موادّ القضايا و جهاتها

الفصل الأول: إشارة إلى موادّ القضايا	۱۷۷
فی الفرق بین المادّة و الجهة	۱۷۹
الفصل الثاني: فی جهات القضايا و الفرق بین المطلقة و الضرورية	۱۸۰

الموضوع	الصفحة
الفصل الثالث: فى معانى الإمكان	١٩٠
الفصل الرابع: فى أصول و شروط يجب رعايتها فى الجهات	١٩٦
الفصل الخامس: فى تحقيق الكليّة الموجبة فى الجهات	١٩٨
فى تحقيق ما يتعلّق بالموضوع فذلك لا يختلف باختلاف القضايا.	١٩٩
فى تحقيق ما يتعلّق بجانب المحمول فذلك ممّا يختلف باختلاف القضايا	٢٠١
الفصل السادس: فى تحقيق الكليّة السالبة فى الجهات	٢٠٤
الفصل السابع: فى مواضع خلاف و وفاق بين اعتبارى الجهة و الحمل	٢٠٩
الفصل الثامن: فى تحقيق الجزئيتين فى الجهات	٢٠٩
الفصل التاسع: فى بيان تلازم الموجّهات بعضها للبعض	٢١٠
الفصل العاشر: فى إيضاح ما وقع من المغالطة فى استعمال أحد الممكنين أى العامّ و الخاصّ مقام الآخر بسبب اشتراك اسم الامكان بينهما	٢١٣

النّهج الخامس: فى تناقض القضايا و عكسها

الفصل الأول: كلام كلىّ فى التناقض	٢١٥
فى شرائط حصول التناقض	٢١٩
فى أن تلك الشّرائط السبعة لا تكفى فى القضايا الموجّهة بل لابدّ من شروط أخرى	٢٢١
الفصل الثانى: فى التناقض الواقع بين المطلقات و تحقيق نقيض المطلق و الوجودى	٢٢٣
الفصل الثالث: فى التناقض الواقع بين سائر الموجّهات	٢٣٢
الفصل الرابع: فى عكس المطلقات	٢٣٤
فى تحقيق عكس السالبة المطلقة و ردّ من زعم أنّها تنعكس مثل نفسها	٢٣٧
فى تحقيق عكس الموجبه الكليّة و الجزئية المطلقتين	٢٤٣

الموضوع	الصفحة
في أنّ الجزئية السالبة فلا عكس لها	٢٤٥
الفصل الخامس: في عكس الضروريات	٢٤٥
في أنّ السالبة الكلية الضرورية تنعكس مثل نفسها بطريقتين الخلف و الافتراض	٢٤٦
في تحقيق عكس الموجبة الكلية الضرورية و أنّها لا يجب أن تنعكس ضرورية	٢٤٧
الفصل السادس: في عكس الممكنات	٢٤٩

النّهج السادس: في موادّ القضايا (و فيه فصل واحد)

في أنّ أصناف القضايا أربعة: مسلمات و مظنونات و مشبهات و مخيلات و تحقيق أقسامها . ٢٥٣

النّهج السابع: وفيه الشروع في التركيب الثاني للحجج

الفصل الأوّل: في أصناف ما يحتجّ به في إثبات شئ من الأدلة العقلية و هي ثلاثة: القياس و الاستقراء و التمثيل	٢٧١
الفصل الثاني: في أنّ القياس على قسمين: اقترانيّ و استثنائيّ و الاقتراني حمليّ و شرطيّ ..	٢٨١
الفصل الثالث: إشارة خاصّة إلى القياس الاقتراني	٢٨٣
الفصل الرابع: في أصناف الاقترانات الحملية	٢٨٩
في الشّكل الأوّل و شرائط اتناجه و ضروبه المنتجة	٢٩٦
في المختلطات من الشّكل الأوّل	٢٩٩
في أنّ النتيجة في كفيّتها و جهتها تابعة للكبرى في الشّكل الأوّل إلّا في بعض	
المواضع	٣٠٥
في أنّ الصغرى الضرورية و الكبرى العرفية الوجودية لا ينتظم منها قياس صادق	٣٠٦

الموضوع	الصفحه
فى الشكلى الثانى و شرائط انتاجه و ضروبه المنتجه.....	٣٠٩
فى المختلطات من الشكلى الثانى	٣١٠
فى الشكلى الثالث و شرائط انتاجه و ضروبه المنتجه.....	٣٢٧

النهج الثامن: فى القياسات الشرطية و فى توابع القياس

الفصل الأول: فى الاقترانات الحاصلة من الشرطيات	٣٣١
الفصل الثانى: فى قياس المساوات	٣٣٤
الفصل الثالث: فى القياسات الشرطية الاستثنائية	٣٣٥
الفصل الرابع: فى قياس الخلف	٣٣٨

النهج التاسع: فيه بيان قليل للعلوم البرهانية

الفصل الأول: فى أصناف القياسات من جهة موادها و ايقاعها للتصديق و هى: البرهان و الجدل و الخطاب و الشعر و السفسطة.....	٣٤٥
الفصل الثانى: فى القياسات و المطالب البرهانية	٣٤٧
فى تناسب العلوم و موضوعاتها	٣٥١
فى نقل البراهين و تناسب العلوم	٣٥١
الفصل الثالث: فى برهان اللّم و برهان الإنّ.....	٣٥٦
الفصل الرابع: فى المطالب	٣٥٨

النهج العاشر: فى القياسات المغالطية

و فيه فصل واحد	٣٦١
----------------	-----

فلسفه در جهان اسلام

و

ضرورت برگزاری همایش قرطبه و اصفهان

به نام خداوند جان و خرد کزین برتر اندیشه برنگذرد

مردم ایران زمین از دیر زمان به مباحث فلسفی و عقلی توجه داشته و به عقل و خرد ارج می‌نهاده‌اند. کتابهایی که به زبان فارسی میانه یعنی زبان پهلوی یا پهلوانی برای ما باقی مانده و در آنها مسائل و مباحث انسان‌شناسی و خداشناسی و جهان‌شناسی مطرح گشته همچون دینکرت و بندهشن و شکندگمانیگ و یچار نمودار و نمونه‌ای از سنت بکار بردن عقل و سود جستن از خرد است. توجه به علم و دانش و عنایت به عقل و خرد که در نهاد نیاکان ما سرشته شده بود گاه‌گاه به وسیلهٔ مورخان و نویسندگان اسلامی مورد ستایش قرار گرفته به ویژه آنکه آنان می‌کوشیده‌اند که سرمایه‌های معنوی و دستاوردهای علمی خود را تا آنجا که توان دارند نگاه دارند و به آیندگان خود بسپارند. مسعودی مورخ بزرگ اسلامی در کتاب *التنبيه والإشراف* خود می‌گوید من در شهر اصطخر از سرزمین فارس در سال ۳۰۳ نزد یکی از بیوتات کهن ایرانی کتابی بزرگ دیدم که در بردارندهٔ علوم فراوانی از سرمایه‌های علمی آنان بود. او در ادامه سخن خود گوید: ایرانیان سزاوارترین قومی هستند که باید از آنان علم آموخت هر چند که با گذشت زمان و حوادث روزگار اخبار آنان کهنه گردیده و مناقیشان به باد فراموشی سپرده شده و رسوم آنان بریده گشته است.

جغرافی دانان اسلامی نیز در آثار خود اشاره به این موضوع کرده‌اند:

ابن حوقل در کتاب *صورة الأرض* هنگام یاد کردن از اقلیم فارس از قلعه الجص (= دیرگچین) یاد می‌کند که زردشتیان یادگارهای علمی (= ایاذکارات) خود را در آنجا نگاه می‌داشته و علوم رفیع و منیع خود را هم در همانجا تدریس می‌کرده‌اند. و یاقوت حموی در *معجم البلدان* نیز در ذیل «ریشهر» از نواحی ازجان فارس می‌گوید که دانشمندان آنجا کتابهای طب و نجوم و فلسفه را با خط جستق که به گشته دفتران (= گشته دبیران) معروف است می‌نویسند.

چهار طبقه ممتاز مردم نزد ایرانیان باستان یعنی استاراشماران (= منجمان)، زمیک پتمانان (= زمین پیمایان، مهندسان)، پجشکان (= پزشکان) و داناکان (= دانایان) نشانه توجّه آنان به علم و معرفت و طبقه اخیر یعنی دانایان همان اندیشمندان و حکیمانند که در آثار اسلامی امثال و حکم و پندها و اندرزها به آنان منسوب است که فردوسی هم مکرّر اندر مکرّر می‌گوید: ز دانا شنیدم من این داستان.

وجود کلمات واصطلاحات علمی همچون توهم، تخم (= هیولی و ماده)، چهر (= چهر، صورت) و گوهر (= جوهر) و همچنین کتابهایی همچون *البزیدج فی الموالید* (بزیدج = در پهلوی ویچیتک و در فارسی گزیده و در عربی المختارات)، و *الاندرزغر فی الموالید* (اندرزغر = اندرزگر) نشانه جریان علمی در آن روزگار بوده است. همین جریان بود که وقتی در زمان انوشیروان ژوستی نین امپراطور روم مدارس آتن را بست تنی چند از فیلسوفان یونانی به ایران پناهنده شدند و آنجا را مکان نعیم و جای سلامت برای خود یافتند. اینکه پیامبر اکرم (ص) سلمان فارسی را از خاندان خود به شمار آورد که *سلمان منّا أهل البیت*. و وقتی ابتکار او را در حفر خندق (= کندک) مشاهده فرمود دست بر زانوی او زد و فرمود: *لو كان العلم بالثريا لنالّه رجالٌ منّ فارس*. اگر دانش در ستاره پروین بودی مردانی از ایران بدان دست یافتندی، گواهی صادق بر پیشینه علم و علم دوستی ایرانیان باستان است.